

ի ձեռաց սըրիկայիցն՝ որոց դու զանձնդ ես մատնեալ :
Քո եղբարք , սըրախողխող իմ առաջի նահապետք ,
Զարիւնոտ թեւերն յերկնից բարձանց առ քեզ կտրկառեն :
Արարիչդ որ ուրանաս , Աստուած զոր դուդ հայհոյես ,
Վասն քո , վասն աշխարհի յայսմ ի սըմին տեղ մեռաւ ,
ի տեղւոյն՝ յորում բազուկս ըսպաս եհար նըմա ստէպ ,
ի տեղւոյն՝ ուր յիմ բարբառ խօսի առ քեզ արիւն իւր :
Յորմարդ տես , տես ի տաճարդ՝ ի քում տերանց խառնակոխ .
Ամենայն պատմէ զԱստուածն՝ ում հարբդ եղեն վրէժխնդիրք :
Դարձո՞ զաչօրդ , զերեզման իւր յապարանս այսր է հուպ .
Այս է լեառն յորում յաղոոյ մեղաց ըզմեզ լուանալով՝
Յանձն էառ յամպարըշտէն անշընչանալ թոպամահ :
Անդ ըզկեանս իւր կոչեաց առ ինքն յիւրմէ տապանէն :
Ո՛չ ունիս ընթանալ ի վեհավայրս աստ տեղի ,
Ո՛չ կարես քայլ մի փոխել՝ եւ չըգտանել զԱստուած քո .
Եւ քեզ չիք մընալ աստէն՝ չլինել կրկին զհայրդ յուրաստ ,
Եւ զպատիւդ՝ առ քեզ խօսուն , եւ զլուսատուն քո զԱստուած :
Տեսանեմ ահա զի լաս եւ յոյժ զօրիաս ի գիրկս իմ .
ի տըժդոյն ճակատուդ դրոշմէ Աստուած զապաշաւ .
Տեսանեմ զճըշմարտութիւն եկեալ իջեալ ի քո սիրտ .
Գըտանեմ ըզդուստրդ իմ՝ զառ ի յինէն կորուսեալդ ,
Եւ զգենում զերանութիւն իմ եւ ըզփառս առաջին՝
Թափելով զիմ որդեակն յանհաւատիցն օրինաց¹ :

Ճարտնացոց կրօնքը .

Կրօնից ազդեցութիւնը այնչափ զօրաւոր է , որ մինչեւ ազգի մը պատմութեան , վարչութեան և բարուցը խորը կը թափանցէ . և այս բանս աւելի յայտնի կը տեսնուի արեւելեան ազգաց վըրայ . վասն զի գիտեմք թէ՛ որչափ աւելի հզօր հնչած է և կը հնչէ ասոնց աւանջին կրօնից անունը քան թէ արեւմտեայց , որով և կրօնից պատիւը և աւտիճանը կրնայ ըսուիլ որ մինչև հիմա անխախտ մնացած է իրենց մէջ , ու

րուն օրինակը պիտի տեսնանք ճարտնաներուն վրայ :

Ճարտնաց կրօնքը կրնանք երեքի վերածել ժամանակի կարգաւ . Սինդոյեան կամ Սինսիոն աղանդ . Պոռտուսեան կամ Սիւքս աղանդ , որ Պուտտայ աղանդոյն հետ կրնայ մի և նոյն համարուիլ , և Սիոնդոյեան կամ Կոնսիոն կիսի աղանդ , որ աստուածեան աղանդոյն շատ կը մօտենայ , ազատ ամէն տեսակ նախապաշարմունքներէ , որոնք ծանրաբեռնութիւն և անարդանք են կրօնից : Սիուդոյ աղանդոյն հետեւողք գիտնականաց և պատուաւո

¹ Այս սրտաշարժ աղանդնքս որով ծերունի և թշուառ հայր մը կ'ուզէ վերստին դարձնել ի հաւատս քրիստոնէութեան իր տաճկացած աղջիկը՝ Վոլգէոի Զայիւս ողբերգութեանը մէջէն է ,

ըստ ոմանց ի վեր քան զԱւիւրա , և ըստ այլոց՝ ի վայր : Իսկ թարգմտութիւնը հանգստեալ Բագրատունի քերթողահօր վերջին գործքն է , մահուան անկողինն ի յնալէն քիչ առաջ :

րաց դասերէն են։ Սինդոն ուրիշ բան չէ բայց եթէ ոգեաց պաշտօն մը, որոնք Գաւի անուամբ թագաւորեցին Ճաբոն, պատմութեան հնագոյն ժամանակները, որոնցմէ առաջինները թուով եօթը՝ խաւարէն ելած կը համարուին։ Իրենց յաջորդները կիսաստուածոց կարգը չանցան, բայց իբրեւ դիւցազունք իրենց դիւցազնական առաքինութիւններովը և սրբութեամբ ուրիշները գերազանցեցին։ Այս աստուածութեաց մէջէն պատուաւորագոյնը Գաւսիօ-Տաի-Շիւն է, որ երկրային աստուածոց մէջէն առաջնութե պատիւն ունի։ Ի պատիւ իրեն ամէն քաղաքի մէջ բարձրացած են տաճարներ։ Բանակ մը քահանայից սահմանեալ է իրեն ծառայութեանը համար, որուն գլուխ կը ճանչցուի Տաիւրիւն, որ վեշտասաներորդ դարէն առաջ քաղաքական գլուխ ալ էր։ տաճարին Միւսս կ'անուանուի։ ասոնց առջև ընդարձակ դաշտավայր մը կայ և մէջը լի ջրով աւազան մը, որուն մէջ նախ քան կրօնական գործոց ձեռք զարնելու կը մաքրուին։ Տաճարին պաշտօնեաները սուրբ տեղոյն դրան առջև բնակարանի մը մէջ կը սպասեն, որուն մէջ հայելի մը միայն կայ, հաւատացելոց իմացնելու համար որ ինչպէս հայելոյն մէջ գէմքերնին պայծառ և ճիշդ կ'երևայ, այնպէս ալ հոգւոյն ամէն գաղտնի խորհուրդները աստուածութեան առջև։ Առջի ժամանակները միւսներուն մէջ կուռք չէր տեսնուեր, բայց պուտտականութեան մօտեցնէն ետքը կուռքերն ալ մտան և հետզհետէ բազմացան, որոնցմէ ոմանք բազմադիւսեան և բազմաբազուկ են, և կատարեալ հրէշաւոր կերպարանքներ ունին։ Արդարք արքայութիւն պիտի չմտնեն, կ'ըսեն, այլ երկնից կամարին տակ պիտի ըլլայ իրենց բնակութիւնը։ Իսկ մեղաւորք ամպոց վարի յարկերուն մէջ անդադար պիտի թափառին առանց կարենալու բարձրանալ, և այս իրենց անկարողութիւնը պիտի ըլլայ իրենց տանջանքը։ Թէպէտ և մարմնավորութեան վարդապետու-

թիւնը չեն ընդունիր, բայց կենդանեաց միաւր չեն ուտեր, արեան հեղուքն չեն ուզեր տեսնել, և դիականց դաշեղէն ամենայն կերպով կը զգուշանան։ Այս բաներու մէջ պակասաւորը պիղծ կը համարուի մինչև որ պղծութիւնը վերայէն ջնջելու համար քանի մը արարողութիւններէ չանցնի։ Դարձեալ հաւատոյ մասն եղած է՝ թէ կան ոգիք որոնց ճիգն է համոզել զմարդիկ որ իրենց փրկութիւն չկայ, որով մեղանչելէն խորշիլը անօգուտ է, և այս ոգիները ընդհանրապէս աղուեսուց մարմիններու մէջ կը բնակին։ Բայց այս ետքի ենթադրութիւնը ուրիշ մերձակայ գաղափարէ մը ծնած կ'երևայ։ այսինքն աղուեսներուն ճաբոնի մէջ յաճախութեան և ըրած փաստներէն։ Սինդոյեան կրօնքը կրօնաւորներ ալ ունի, որոնցմէ նշանաւորներն են Ժաւնաւայօ ըստածները իրենց անտանելի չարչարանքներովը։ Ուխտագնացութիւններ կ'ընեն բարձրաբերձ տեղեաց վրայ վասն զի լերանց գագաթները իրենց աղօթատեղի ըրած են, և այս պատճառաւ սրբազան համարուած են այն տեղերը։ միշտ բոկոտն կ'ընթանան, և վերանին լայն թեզանիքով զգեստ մը կը կրեն։ գլխարկնին չրձած կոնի ձև ունի։ մուրալով կ'ապրին, և ժողովրդեան վրայ մեծ ազդեցութիւն ունին, վասն զի երազոց մեկնութիւն կու տան, հիւանդները կը բժշկեն և ապագայն կը գուշակեն։

Չեն ամուրի, և իրենց որդւոցը՝ որ իրենցմէ անբաժան են, մուրալ կը սորվեցնեն։ կանանց համար ալ վանքեր կան, և այսպիսի բան մը բազմակնութիւնը օրէնք եղած տեղ տեսնալը շատ զարմանալի է։ Կանայք ալ կ'ընեն ուխտագնացութիւններ, և անցաւորաց գլխութիւնը շարժելով իրենց ապրուստը կը հոգան։ Պատուիրան է որ այս կրօնքը դաւանողները գոնէ տարին անգամ մը Տիգսիօ նահանգը երթան Տաւսիօ Տաի-Շիւն առաջին աստուծոյն տաճարին այցելութեան համար։ վասն զի աստուածոյն ծննդեան

Ճարտնացի կին .

տեղն է : Իսկ այս պարտքս անձամբ կատարել չուզողները և չկրցողները , տաճարին պաշտօնէին հարկ մը վճարելու պարտք ունին , ինչուան Քուշոյ Սաւաւնալ որ իրենց քաղաքական գլուխն է : Տախրին միայն այս պարտքէս ազատ է :

Գալով Պուշուսեան կրօնքին , ինչպէս առաջ ալ ըսինք Պուտտայ կրօնքն է , որ նախ Հնդկաստանէն Չինաց աշխարհքը տարածուեցաւ , յետոյ Գորէա , և Ճաբոն կանկ առաւ : Բայց Ճաբոն Պուտտան Սիաքա անուամբ աւելի ծանուցեալ է , որ կը նշանակէ Անսկիզքուն : Ճաբոնացիք կ'ըսեն որ Սիաքայ

մայրն էր Տէնի Թագաւորին կինը , որ ծնաւ հրաշքով առանց իր ամուսնոյն հետ հաղորդութիւն ունենալու : Տղան Թագաւորին որդեգրեցաւ , բայց ետքը արքունիքէն փախչելով բարձր լեւան մը ծայրը առանձնացաւ . տասը տարի միայնակ ամենախորին մտածուէց մէջ Թաղուած ժամանակ անցընելէն ետքը Թողուց իր առանձնութիւն և Հընդկաց Թերակղզին գնաց պտրտելու և հոն նոր հաւատոյ մը սկսաւ հիմը կանգնել . մեռնելէն առաջ ալ իր աշակերտացը տասը պատուիրանք աւանդեց , որոնցմէ հինգը միայն , այսինքն չստել , չգո-

ղանալ, չյուսահատիլ անբուժելի չարեաց համար, անձնասպանութիւն չընել և չչնալ գրի վրայ առաւ: Իրեն վարդապետութեան հիմը գիտենք որ հոգեփոխութիւն է 'ի մարմին կենդանեաց. բայց կրօնքին պաշտօնեաները զանիկայ տեսակ տեսակ կապալական ծէսերով բեռնաւորած են, որոց նպատակը կամ հարստութիւն և կամ մարդ շահելն է:

Ջերմեռանդից թուղթէ զգեստ կը ծախեն, համոզելով որ մահուան ատեն վան հագնողն իրեն փրկուիլ կ'ապահովէ. կը համոզեն զուրիշները որ իրենք զիրենք զոհելով անմահութիւնին աներկբայ կ'ընեն, և թէ այս պատարագը հաճոյ է աստուածունէ. այս պատճառաւ մոլեռանդներէն ոմանք իրենք զիրենք ծով կը ձգեն. ուրիշները քաղցով կը մեռցնեն, և շատերը կրակի և բոցի մէջ կը նետեն: Իսկ ալ աւելի կրօնամոլները ուխտագնացութիւններ կ'ընեն, որոց մանրամասն տեղեկութիւնները լսենք Հ. Շարլվոռայէն. «Գրեթէ երկու հարիւր հոգի ամէն տարի Նաքա քաղաքը կը ժողովուին որ Մեաքոյէն ութը կամ ինը փարսախ հեռու է. ճամբորդութիւննին վաթսուն և հինգ փարսախ տեղ է. իսկ օրը մէկէն աւելի չեն կրնար ընել, վասն զի ճամբաները անհարթ և անկոխ են: Խուրաքանչիւրը իր պաշարը հետը կ'առնէ, այսինքն բրինձ, ան ալ ամենաքիչ քանակով, վասն զի առաւօտը և իրիկունը միայն կ'ուտեն որչափ որ բուռ մը կրնայ բովանդակել և իրեք գաւաթ ջուր. բայց առջի ութ օրուան ջուրն ալ պէտք է որ հետերնին տանին, վասն զի ճամբան կարգէ դուրս ցամաքուտ է, և թէ որ ճամբան ան ջուրն ալ ապականի, այն ատեն ուխտաւորներէն շատերը կը խօթանան և հոն անապատին մէջ կը թողուն իրենց գերեզմանը անհոգ և անխնամ մնալով իրենց ընկերներէն: Նաքաէն ութ փարսախ անդին կը սկըսին աստիճանաբար հողուն վրայ բարձրանալ. հոն պօնցերն, որոնք ճեկկոռիս կ'ըսուին կ'առաջնորդեն ասոնց մինչև Օղապա արուարձանը, և ուրիշ պօնցե-

րու կը յանձնեն, որոնք Կոռօկոռիս կ'ըսուին. ասոնք են ուխտաւորաց վերատեսուհները:

Կոռօկոռիսներուն կեանքը խստամբեր է, և բնակութիւննին անյայտ. դէմքերնին քիչ շատահաւոր և երկիւղալի, և հայեցուածքնին զարհուրելի, ձայներնին խուլ, և անդունդներով շրջապատած քարաժայռերէն վեր երազընթաց. որոնք ամէնքը մէկտեղ արհաւիրք մը կը շնչեն մարդուս վրայ: Ժողովուրդէն իբրև ոգեաց (այսինքն սատանայից) հետ վերաբերութ ունեցող կը կարծուին, և միանգամայն սուրբի պաշտօն կ'առնուն, և Սիւքսայ մոտերիմները կը համարուին: Այս հռչակին զօրութեամբն է որ ուխտաւորաց վրայ ամենայն բացարձակ իշխանութիւն կը բանեցնեն, նախ զիրենք ծումապահութեան պարտաւորելով, լռութեան և ուրիշ անբաւ սահմանեալ կանոններու, որոնց անսաստողը ձեռուրներէն կը կախուի ծառէ մը, որուն յատակը ահագին վիհ մըն է, ուր վերջապէս կ'իյնայ կը զլորի թևերը չկարենալով բովանդակ մարմինը վեր բռնել: Հանդիսատեսներէն եղսկ անոր որ զըթութեան կիրք մը ցուցնէ որ և իցէ կերպով՝ եթէ հայր ըլլայ եթէ մայր և եթէ որդի, ինքն ալ նոյնպիսի մահուամբ կը վճարէ իր կեանքը: Ճամբուն կէսը այն ինչ ըրած՝ դաշտավայր մը կը հասնին, ուր պօնցերը կը նրստեցնեն ուխտաւորները, ձեռուրներն խաչանշան, և բերաննին ծնկուրներնուն վրայ ուղղած: Գրեթէ միշտ այս դիրքը կ'առնեն ճաբոնացիք իրենց աղօթելու ատեն: Օր մը և գիշեր մը անշարժ այս դիրքին մէջ ուխտաւորները կը քնեն իրենց խիղճը և իրենք զիրենք խոստովանելու վիճակի մէջ կը գնեն. յետոյ դարձեալ բանակը կը սկսի շարժիլ: Քանի մը փարսախ ետքը բարձր լեռանց շարք մը կը սկսի երևալ, և անոնց մէջէն ալ կը բարձրանայ ուրիշ ժայռ մը, որուն ծայրը կ'երթայ ամպերուն մէջ կը կորսուի. այս ժայռին գագաթը ուխտագնացութե

Ճարտնացի հանդէսի զգեստով .

կատարածն է : Կոշօկոշիսեանք հոն մեքենայ մը շինած են , որուն ձեռքով քարանձաւէն երկայն երկաթէ գաւազան մը դուրս կ'երկըննայ , ծայրը լայն կշիռքով մը : Կարգաւ ուխտաւորք կշիռքին թաթերէն մէկուն վրայ կը դրուին , միւսն ալ հաւասար ծանրութեամբ կը լեցնեն կշիռքը հաւա-

սարակշռելու համար , յետոյ գաւազանը դուրս կը մղեն , որ կ'երթայ կանկ կ'առնէ անյատակ անդունդի մը վըրայ , իսկ մէկալ ուխտաւորները անդունդին չորս կողմը շարուած կը նստին՝ ուսկից թէ կը տեսնան զապաշխարողը և թէ կը լսեն իրեն մեղաց խոստովանութիւնը : Անդունդին վրայ

կախուած , կը սկսի ապաշխարողը զուր-
ցել բարձրաձայն իր յանցանքները .
իսկ պօնցերը անդունդին եզերքը
իրեւ դատաւոր կեցած են , որոնք ե-
թէ համարին թէ ապաշխարողը իր
յանցանքներէն զոմանս կը ծածկէ , և
կամ զոմանս թեթեւցնելով կը պատմէ՝
մէկէն կը ցնցեն երկաթէ գաւազանը
և ապաշխարողը մէյմալ աշուրները
անդունդին յատակը կը բանայ : Այս
կերպ խոստովանութիւնը բոլոր ուխ-
տաւորներն ալ ընելէն ետքը ազատող-
ները Սիւսքայ նուիրեալ տաճար մը կը
մտնեն , ուր կայ նոյն աստուծոյն արձա-
նը բովանդակ ոսկեծոյլ ահագին մե-
ծութեամբ . և անոր չորս կողմը ուրիշ
բազմաթիւ և մանր արձաններ , որոնց
թիւը ամէն տարի կը շատնայ հաւատա-
ցելոց ընծաներովը : Ուխտաւորները 25
օրաչ հոն կ'անցընեն , տեսակ տեսակ ջեր-
մեռանդական գործոց զբաղելով , մին-
չև սր տաճարին քահանաներէն ար-
ձակման հրաման առնեն : Վերջապէս
ամէնքը միաբան խնջոյք մը կը կատա-
րեն , որով ուխտագնացութիւնը կը կըն-
քեն , և միաբան ճամբայ կ'ելան իրենց
տունը դառնալու համար :

Պուտսեանց կրօնական սովորութիւն-
ները կաթուղիկէ եկեղեցւոյն արարու-
լութեանցը հետ նմանութիւն մ'ունին .
ամէն առաւօտ խաչ կը հանեն , աղօ-
թելու համար վարդարան կը գործա-
ծեն , օրուան մէջ որոշեալ ժամանակ
ղանգակ կը զարնեն և ամէնքը ծնրա-
դրութեամբ կարճ աղօթք մը կ'ընեն ,
թափորի կ'ելան իրենց աստուածոց
պատկերները և սրբոց նշխարքները
մէկտեղ պտըտցնելով : Տաճարին ա-
զատ են , ինչպէս միջին դարու մէջ
քրիստոնէից եկեղեցիները :

Իսկ Սիուդօ աղանդը , որ կոմիու-
կիոսի վարդապետութիւնն է , սակա-
ւաթիւ հետեւողներ ունի . վասն զի ոչ
այնչափ ճշմարիտ կրօնք մը կրնայ ը-
սուել՝ որչափ աւելի փիլիսոփայական
գրութիւն մը : Ասոնք հոգեփոխութիւն
չեն ընդունիր և ոչ մահուընէ ետքը
վարձուց և պատժոց հատուցումն . բա-

րիներուն վարձքը այն սրտի գոհութիւն
պիտի ըլլայ , կ'ըսեն , զոր կ'ունենան
աղէկը ընելու ատեն , իսկ չարերուն
պատիժը իրենց խղճմտանաց խայթը ,
որ ոչ երբէք կը լուէ չարը գործելու ա-
տեն : Բայց կը ճանչնան մէկ տիեզերա-
կան ոգի մը որ ամենուն կեանք կու
տայ , և կը կլլէ իրենց հոգիներէն բաժ-
նուող մարմինները , ինչպէս ծովը գե-
տին ջուրերը : Խորհող միտքերը միայն
այսպիսի սկզբունքներ կրնան ընդու-
նիլ , որոնք ոչ սրտին հետ կը խօսին և
ոչ ալ երեւակայութեան . անոր համար
երբ տէրութիւնը քրիստոնէութեան
դէմ հալածանք հանեց , ստիպեց որ
անկէ դարձողները կամ Սինդոյի և կամ
Պուտսոյի կրօնքն ընդունին . թէպէտ և
չատերը իրենց կարծեացը վրայ մնա-
ցին հաստատ , բայց չուղեցին անոնց
համար մարտիրոսանալ . այս պատճա-
ռաւ իրենց ներքին համոզմունքը ծած-
կեցին հալածանաց վախէն :

Ապտուշլահ Եղբարք Պոլսոյ .

Դայւմ օրագրին մէջ հետեւեալ տո-
ղերը կը կարդանք Բարիգու համաշ-
խարհական Արուեստահանդիսին վրա-
յօք խօսած ատենը .

« Ապտուշլահ եղբարց կոստանդնու-
պոլսոյ երկու լուսանկար տեսարաննե-
րը գովեստի արժանի դատելու պար-
տական ենք :

» Ապտուշլահ կամ Ապտուշլահ այն
անուններէն մէկն է որ հաւասարապէս
թէ քրիստոնէից և թէ մահմետակա-
նաց կը տրուի . իտալերէն Ամառէօ այս-
ինքն աստուածասէր բառին համանիչ :

» Չգիտեմք ուրեմն այս լուսանկա-
րիչներուն որ ազգէ կամ որ կրօնքէ ըլ-
լալին , բայց ինչ հաւատքի տէր ալ
ըլլան , ձեռագործին սքանչելի է » :

Դայւմի գովեստը արժանի է կշռոյ ,
որովհետեւ շատ ազահ է գովելու կող-
մանէ : Բայց արդէն հասարակաց գո-